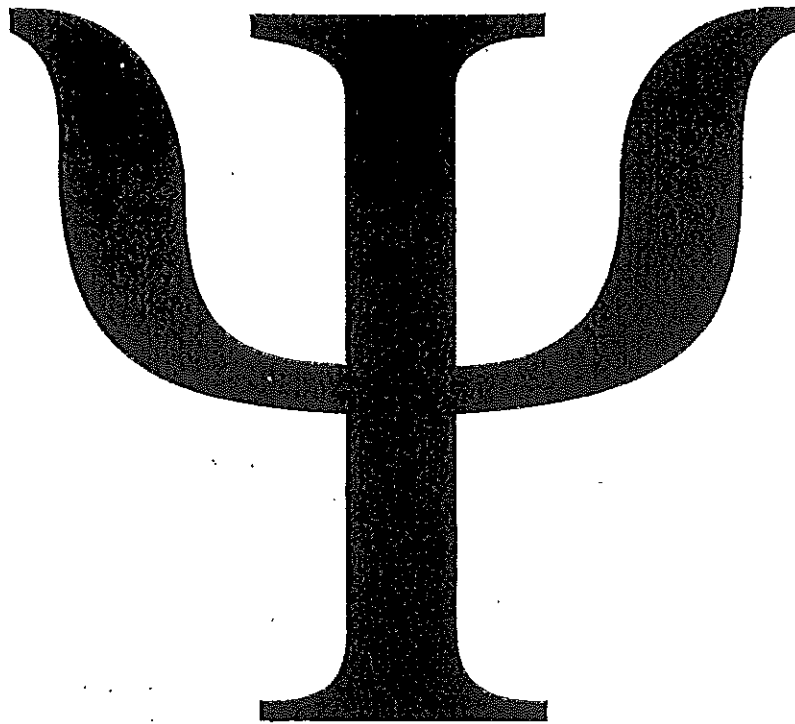

ČESKOSLOVENSKÁ PSYCHOLOGIE

ČASOPIS PRO PSYCHOLOGICKOU TEORII A PRAXI

ACADEMIA
ISSN 0009-062X

5 XXXVII
93

LEXIKÁLNÍ PŘÍSTUP K OSOBNOSTI I.: HISTORICKÝ PŘEHLED TAXONOMICKÝCH VÝZKUMŮ

MARTINA HŘEBÍČKOVÁ

Psychologický ústav AV ČR Brno

ABSTRACT

Lexical approach to personality I.:
Historical survey of taxonomic research

M. Hřebíčková

The authoress is concerned with theoretical presumptions of psycholinguistic study of personality, as well as with its limitations and different approaches to the formation of taxonomies of personality descriptors.

The best known list of personality relevant terms according to the in advance selected criteria set up by Allport and Odbert, was preceded by attempts at the selection of personality descriptors in German and English.

Cattell took up the preceding research and, by means of cluster analysis, identified the most general dimensions of personality anchored in language.

Cattell's research has inspired a number of other scientists who – on the basis of the by him classified variables – arrived at different factor solution. Though the number and interpretation of individual factors are discussed, the majority of authors agree with the fact that five factors – Extraversion, Agreeableness, Conscientiousness, Emotional Stability, and Intellect and/or Culture – can be identified on the basis of the lexicon analysis.

Effort aimed at verifying the five-factor per-

sonality structure on the basis of selected variables independently of Cattell has become an incentive for Norman who set up new taxonomic system. Taxonomy in English was also developed by Goldberg, who classified not only the personality relevant adjectives, but also substantives.

Taxonomy of personality descriptors in Dutch has already been done in case of adjectives, substantives, and verbs.

The most thoroughly worked out taxonomic system is the German one, used by taxonomists on other languages (Italian, Polish, Hungarian, Czech), too.

The concluding chapters deal with the Russian taxonomic oriented research, as well as with the Czech taxonomy. Taxonomy of personal descriptors is the first step in understanding personality traits that are coded in language and in the way, in which these traits are structured.

key words:

lexical approach to personality,
personality relevant terms,
taxonomy

klíčová slova:

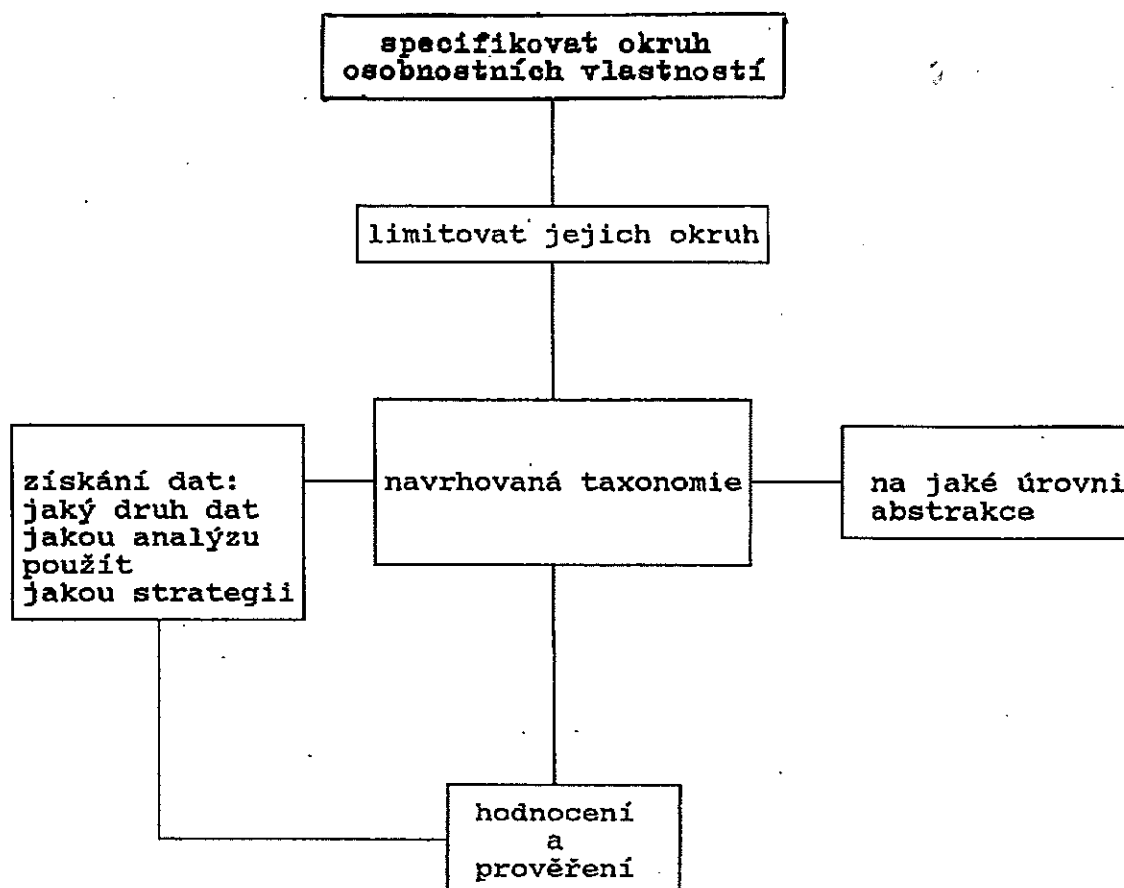
lexikální přístup k osobnosti,
osobnostně relevantní termíny,
taxonomie

1. TEORETICKÉ PŘEDPOKLADY LEXIKÁLNÍHO VÝZKUMU

Psychologická analýza osobnostních deskriptorů, které obsahuje přirozený jazyk, má v psychologii osobnosti dlouholetou tradici. Utrřidění osobnostně relevantního lexika umožňuje nejenom srozumitelnější vědeckou komunikaci, ale přispívá také k integraci různých teoretických přístupů k popisu a výkladu osobnosti a je nezbytným předpokladem pro následnou validizaci faktorové struktury osobnosti vyvozené z lexika. Lexikální přístup zkoumání osobnosti je založen na předpokladu, že nejvýznamnější individuální diference jsou v přirozeném jazyce kódovány jako jednotlivá slova [Galton (1884), Klages (1926), Allport (1937), Cattell (1943), Norman (1963), Goldberg (1982)]. Obecný psycholinguistický předpoklad zkoumání osobnosti má však některá omezení. Přirozený jazyk obsahuje mnoho expresivních a hodnotících termínů, které se nehodí pro vědecký popis osobnosti. Jiné omezení spočívá v tom, že některé důležité individuální charakteristiky, které zajímají psychology osobnosti, nejsou vů-

Došlo: 23.7.1993; M. H., Psychologický ústav AV ČR Brno, Veveří 97, 602 00 Brno

bec v přirozeném jazyce zachyceny. Osobnostní deskriptory se odlišují v různých jazycích a podléhají časovým změnám. Význam osobnostně relevantních slov je v přirozeném jazyce často velmi vágně definován.

Obr. 1 Pět základních úkolů při konstruování taxonomií osobnostních deskriptorů (upraveno podle John, O. P. – Angleitner, A. – Ostendorf, F.: A Historical Review of Trait Taxonomic Research. *European Journal of Personality*, 1988, 2, S. 173)

V biologii je taxonomický přístup značně rozšířen, protože umožňuje kumulovat empirické poznatky o dané třídě. Psychologie osobnosti nemá obecně stanovenou a akceptovanou taxonomii, ve které by byly obsaženy veškeré variace sociálního chování i zkušenosti individua. Pro biology je vytvoření taxonomie (systematického vztažného rámce pro rozlišení a pojmenování typů a skupin uvnitř subjektivního pole) snadnější než pro psychology. Zvířata nebo rostliny reálně existují, kdežto vlastnosti osobnosti jsou abstraktní, vyvozené koncepty, o jejichž reálné existenci mnohé teorie pochybují (Kenerick & Funder, 1991). Další rozdíl spočívá v tom, že počet rozličných živočichů i rostlin je značný, ale přece jen ohraničený. Množství charakteristik, ve kterých se jedna osoba liší od druhé, je neohrazené.

Teoretickými úvahami o tom, jak konstruovat taxonomie v psychologii osobnosti, se zabývali John, Goldberg a Angleitner (1984). Specifikovali 5 důležitých okruhů, které musí taxonomista při konstruování taxonomie zohlednit.

Doporučuje se předem stanovit okruh fenoménů, které mají být v taxonomii obsaženy, tj. vybrat charakteristiky zahrnující individuální diference. Tento teoretický úkol v podstatě zahrnuje definici osobnosti. V druhé fázi by si měl taxonom stanovit počet termínů, které bude klasifikovat, a limitovat jejich okruh (např. jen stabilní rysy). Dále autoři navrhuje, aby se v další fázi taxonomického projektu rozhodlo, jaké procedury a jaký druh dat použít, abychom mohli stanovit strukturu. Zda použít „interní“ data, založená na hodnocení sémantické podobnosti slov, nebo

„externí“ data, odvozená z hodnocení (ratingu) osob. John, Angleitner a Ostendorf dále doporučují, aby si badatel předem položil otázku, na jaké úrovni abstrakce má být taxonomie konstruována a kolik kategorií nebo dimenzí je nezbytných k tomu, aby adekvátně reprezentovaly všechny dominanty, a zda je taxonomie zobecnitelná i v jiných jazycích.

Konstrukce taxonomie obsahuje i volbu induktivní nebo deduktivní strategie. Někteří autoři používají induktivní přístup, který spočívá v identifikaci kategorií na základě analýzy položek osobnostních dotazníků (Angleitner, John, Löhr; 1986). Jiná možnost je použít klinické experty, jejichž úkolem je najít osobnostní deskriptory. Osobnostní vlastnosti – kategorie můžeme stanovit i na základě teoretických předpokladů. Takové výzkumy hledají nadřazené osobnostní vlastnosti, které by mohla obsahovat eventuální taxonomie.

V praxi se nejčastěji postupuje tak, že se podle stanoveného kritéria vybírají ze slovníků osobnostně relevantní termíny, které se pak třídí do předem definovaných kategorií. Taxonomové předpokládají na základě lexikální hypotézy, že slovníky zahrnují relativně úplný soubor termínů popisujících osobnost (osobnostně relevantních slov), které lidé pokládají za důležité a zahrnují je do svého komunikačního procesu.

2. POČÁTKY TAXONOMICKÝCH VÝZKUMŮ

Jako první pracoval se slovníkem Francis Galton (1884); shromáždil asi 1 000 osobnostních deskriptorů a zformuloval teoretický předpoklad pro lexikální výzkumy, který zahrnoval tvrzení, že všechny významné individuální difference jsou zahrnuty v běžně užívaném jazyce (také Klages, 1926).

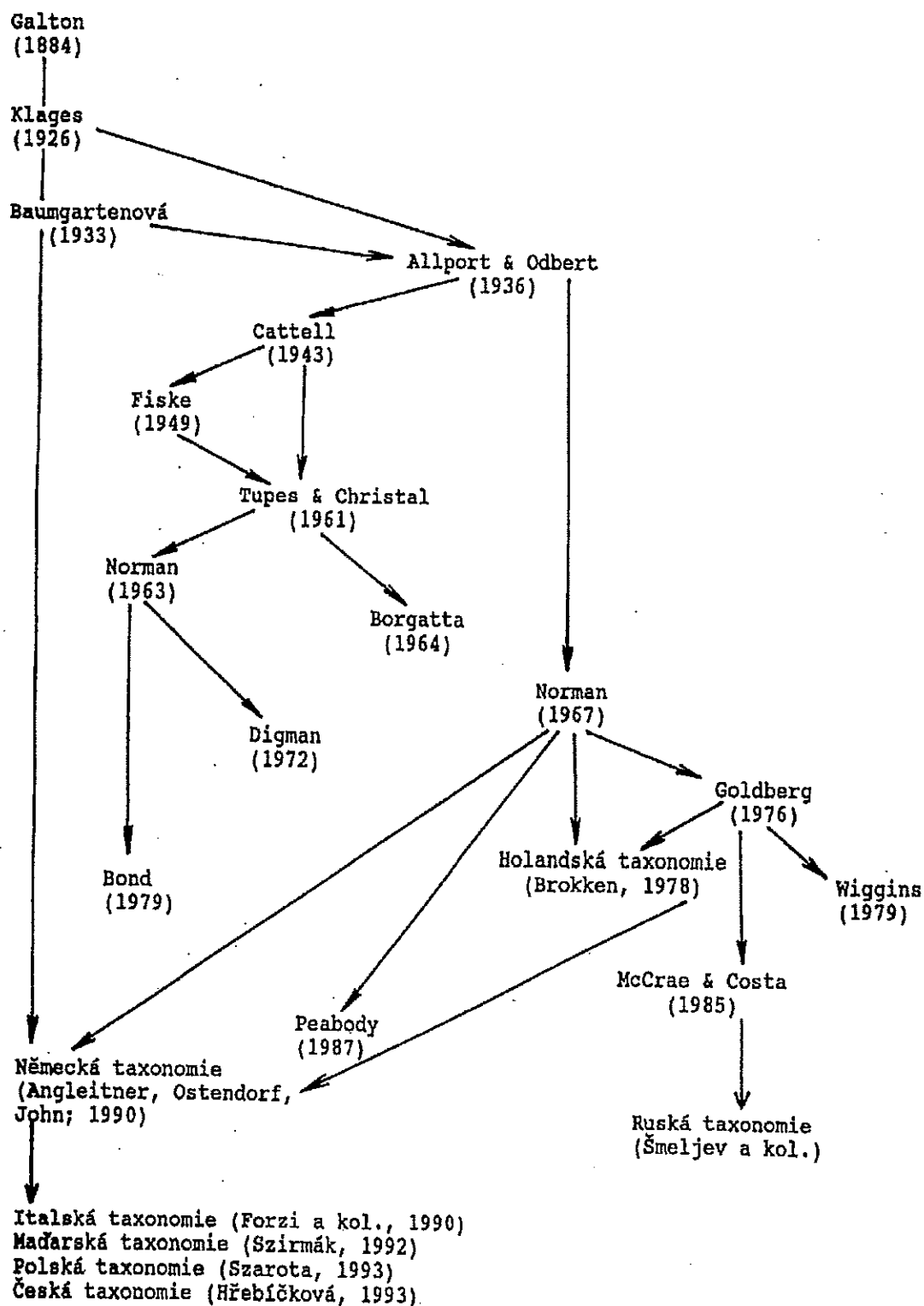
Německé taxonomické výzkumy navazují na práci Francizsky Baumgartenové (1933), která na základě Klagesova předpokladu sestavila seznam 4 000 německých slov popisujících „vnitřní stavy“. Termíny vybrala ze dvou slovníků a z publikací německých charakterologů. Baumgartenová vytrídila pouze ty termíny, které byly podle jejího vlastního názoru nejfrekventovanější. Její seznam obsahoval 941 adjektiv popisujících osobnost a 688 podstatných jmen. Baumgartenové seznam inspiroval Allporta a Odberta k sestavení seznamu osobnostně relevantních slov v angličtině a podnítl celou řadu dalších taxonomických výzkumů.

3. ALLPORTŮV A ODBERTŮV SEZNAM

Allport a Odbert (1936) vybírali z Websterova slovníku (1925) taková osobnostně relevantní slova, která odlišují chování jednoho člověka od chování druhého člověka (Allport, Odbert, 1936, s. 24). Preferovali adjektiva a participia před podstatnými jmény, která zařazovali do seznamu pouze tehdy, pokud již nebyla obsažena v seznamu ve formě adjektiva či participia. K seznamu přidali běžně používaná slova, která neobsahoval Websterův slovník, a obdrželi seznam 18 000 slov. Termíny roztřídili do 4 kategorií. První kategorie obsahovala 4 504 termínů popisujících osobnostní rysy, které Allport a Odbert definují jako „generalizované a perzonalizované determinující tendence, tj. konzistentní a stabilní módy individuálního přizpůsobení se prostředí“ (1936, s. 26). Do druhé kategorie zahrnují termíny popisující dočasné charakteristiky nebo aktivity (4 541 termínů, nejčastěji jsou zde zastoupena participia utvořená od sloves). Třetí kategorie obsahovala 5 226 termínů, které „vyjadřují úsudky o sociálním chování a charakteru osob nebo o jejich vlivu na jiné“ (1936, s. 27). Čtvrtá, tzv. smíšená kategorie zahrnovala 3 682 termínů a členila se do 4 subkategorií (metaforické a nejasné termíny, termíny vysvětlující chování, termíny popisující fyzické kvality, termíny vyjadřující schopnosti a talent).

Autoři si uvědomovali omezenost svého taxonomického systému a sami pozname-

návají, že některé termíny je možné zařadit do více než jedné kategorie. Pokusili se původní seznam redigovat a každému ze tří nezávislých posuzovatelů přidělili „favo-
rizovanou kategorii,“ do které měli posuzovatelé zařadit více termínů než do ostatní-
ch kategorií. Celková shoda pro 300 reprezentativních vytržděných slov ve všech
čtyřech kategoriích byla 47 %.

Obr. 2 Historický přehled lexikálních výzkumů v psychologii osobnosti (upraveno podle: John, O. P. – Angleitner, A. – Ostendorf, F.: A Historical Review of Trait Taxonomic Research. European Journal of Personality, 1988, 2, s. 177)

4. CATTELLOVY OSOBNOSTNÍ RYSOVÉ DIMENZE A JEHO TAXONOMICKÝ SYSTÉM

Cattell byl první, kdo použil Allportův a Odbertův seznam rysových termínů jako výchozí materiál pro taxonomický systém. Cattell (1943) převzal od Allporta a Odberta první kategorii rysových osobnostně relevantních termínů a připojil přibližně 100 termínů z kategorie „dočasných stavů“. Jeho prvním úkolem bylo provést sémantickou redukci Allportova a Odbertova seznamu. Redukci zahájil tak, že sémanticky podobné termíny – synonyma řadil pod klíčové slovo. Třídění prováděli dva posuzovatelé – Cattell a student literatury. Oba dospěli prakticky k identickému seznamu synonym (přibližně 200). Z literatury není jasné, jaké kritérium Cattell použil pro definování synonyma. Podle počtu synonymických shluků můžeme usuzovat, že použil více kritérií. Ke každému shluku připojil podle svého vlastního úsudku protikladný termín. Opět je velmi diskutabilní, jak by vypadala selekce antonym provedená jiným posuzovatelem. Pro přibližně 25 slovních tříd (shluků) nenašel protikladný termín a rysy, které postihují dynamiku chování a schopností, považoval za unipolární, měnící se svou intenzitou (neinteligentní až po velmi inteligentní), a proto takové termíny ponechal jako unipolární.

Seskupení termínů do antonymických párů eliminovalo a roztřídilo přibližně 4 500 termínů do 160 bipolárních shluků. Cattell vytřídil 13 termínů z každého shluku a udělal z těchto termínů klíčová slova. Tímto postupem eliminoval více než polovinu slov z původního Allportova a Odbertova seznamu. Vyloučil rovněž slova s prefixy, která obsahovala slovní základ kořenového slova, které se již v seznamu vyskytovalo, dále řídce se vyskytující, zastaralá a cizí slova. Cattell prostudoval tehdejší typologické a faktorově analytické studie a zjistil, že v jeho shlucích jsou opominuty termíny, které se vztahují k neurotickým a psychotickým poruchám, a termíny popisující zájmy a schopnosti. Připojil tedy ke svým původním 160 trsům 11 nových, odvozených z psychologické literatury. Jeho konečný seznam rysů obsahoval 171 rysových kategorií (Cattell, 1946, s. 219–232). Takto redukovaný seznam byl v té době ale stále příliš dlouhý pro faktorovou analýzu, a proto Cattell pokračoval v jeho empirické redukci. Konečný soubor obsahoval 67 „empirických“ trsů (Cattell, 1943a,b). Angleitner a kol. (nepublikovaný rukopis) pochybují o objektivitě Cattellova postupu a nejsou přesvědčeni o tom, že by se stejné řešení mohlo s úspěchem replikovat.

Cattell (1945) provedl později další redukci svého shlukového řešení na základě 12 ratingových studií jiných autorů. Nahradil 67 „empirických“ shluků 58, které byly potvrzeny i v ostatních studiích, a eliminoval 6 nejméně reliabilních shluků. Cattell (1945, s. 71–74) publikoval 35 rysových shluků, z nichž každý obsahoval 6–12 rysů.

Na základě seznamu 35 proměnných mohl Cattell realizovat svůj stanovený cíl – identifikovat nejvýznamnější dimenze osobnosti, které jsou reprezentovány v jazyce. Ve své první faktorové studii použil 13 skupin po 16 mužích. V každé skupině bylo 16 probandů posouzeno na každé z 35 proměnných 2 posuzovateli; 35 proměnných koreloval v každé skupině a na základě faktorové analýzy obdržel 12 faktorů, které byly použity jako základ pro jeho teorii i měření osobnosti.

5. PĚTIFAKTOROVÁ STRUKTURA NA ZÁKLADĚ CATTELLOVÝCH PROMĚNNÝCH

Cattell inspiroval i další následovníky ke zkoumání struktury rysů na základě ratingu. Fiske (1949) použil 22 Cattellových proměnných a nechal je posoudit 128 klinickými psychology. Faktorová struktura získaná na základě sebeposouzení a posouzení kolegů byla jednodušší než původní Cattellova. Obsahovala pouze pět faktorů.

Tupes a Christal (1961) provedli reanalýzu korelační matice na základě 8 odliš-

ných vzorků. Jejich respondenty byli letci se středoškolským vzděláním a absolventi vysoké školy, kteří prováděli hodnocení přátel, supervizorů, učitelů a velitelů atd. Ve všech analýzách objevili Tupes a Christal pět relativně stabilních faktorů, které pojmenovali I. Surgency (povídavý, asertivní, energický), II. Agreeableness (kooperativní, důvěryhodný), III. Dependability (zásadový, zodpovědný), IV. Emotional Stability (klidný, vyrovnaný) a V. Culture (intelektuální, kulturní, politický) – v závorkách jsou uvedena některá adjektiva, která sytila jednotlivé faktory.

Tupesovy a Christalovy faktory (1961) se shodují s prvními pěti Cattellovými (1945) a byly později pojmenovány jako „Big Five“ – velká pětka (Goldberg, 1981). Pětifaktorová struktura byla prověřena i v mnoha dalších studiích, jejichž autoři použili Cattellovy proměnné (Norman, 1963; Borgatta, 1964; Digman a Takemoto-Chock, 1981 aj.). Pětifaktorová struktura se replikovala i na souboru proměnných, které nebyly převzaty od Cattella (Botwin a Buss, 1989; Conley, 1985; De Raad a kol., 1988; Digman a Inouye, 1986; McCrae a Costa, 1985; Goldberg, 1981, 1989 aj.– podrobněji Čermák – Hřebíčková – Osecká, 1993, nepublikovaný rukopis).

6. NORMANOVA TAXONOMIE

Norman (1961) vybral 18 125 osobnostně relevantních termínů z třetího vydání Websterova slovníku (1961). Eliminoval některé nevhodné termíny, např. (1) hodnotící (děsný, báječný), (2) dvojnásobné, vágní a metaforické termíny, (3) nejasné a knižně používané termíny a také (4) termíny popisující anatomické a fyzické dispozice včetně těch, které se vztahují k fyzickému a mentálnímu zdraví, fyzickým dispozicím a atraktivitám. Na základě těchto kritérií redukoval seznam o 50 %. Vyloučení posledně jmenovaných charakteristik Norman zdůvodňuje tím, že fyzické zdraví a atraktivita nejsou charakteristikami osobnosti, mají pouze důležitý vliv na osobnost. Angleitner a kol. (v tisku) se domnívají, že i tyto termíny mají být hodnoceny jako osobnostně relevantní.

Normanův kategoriální systém byl založen na předpokladu, že v přirozeném jazyce mohou být individua popsána na různé úrovni např. prostřednictvím svých stabilních rysů (zlostný), vnitřními stavy (vzteklý), aktivitami (ječící), prostřednictvím vlivů, které má individuum na druhé (děsíci) a prostřednictvím hodnocení chování individua společností (neakceptovatelný).

8 081 termínů Norman roztrídil do tří velkých tříd osobnostní deskripce: (1) stabilní rysy, (2) dočasné stavy a aktivity a (3) sociální role, vztahy a efekty. Každá z těchto kategorií byla rozlišena na „primární,“ obtížné a slangové termíny.

Normanovo kategoriální schema dokazuje autorovu dostatečně širokou koncepci osobnosti, ve které jsou rysy pojímány jako centrální osobnostní konstrukt, který podle Normana zahrnuje také individuální difference chování, emoce a kognitivní funkce. Vyloučeny byly pouze dispozice vztahující se k fyzickému a duševnímu zdraví.

Normanův seznam je základem mnoha současných taxonomií, protože výběr a eliminace termínů byla založena na základě explicitních kritérií a byla provedena týmem pěti posuzovatelů. Termíny první kategorie (přibližně 2 800 rysových termínů) hodnotilo 100 posuzovatelů, kteří byli instruováni, aby napsali ke každému termínu synonymum a krátkou definici, nebo označili, že neznají význam slova; hodnotili také sociální desirabilitu termínů. Na základě analýzy těchto „ratingových“ dat bylo vyloučeno 1 200 termínů. V roce 1963 Norman publikoval klasickou replikaci „Big Five“ struktury odvozené z Cattellových proměnných, která jej inspirovala k vytvoření hierarchické struktury klasifikace rysových termínů. 1 600 termínů (2 800 – 1 200) trídil do deseti tříd (2 póly každé „Big Five“ dimenze). Trídění termínů ukazuje, že každá dimenze nereprezentuje stejně velký okruh anglických rysových deskriptorů. Počet termínů se mění od 64 pro IV. faktor (neuroticismus) až po 274

termínů pro II. faktor (Disagreeableness pól). Toto zjištění koresponduje s pozdějšími výzkumy jiných badatelů (Peabody a Goldberg, 1987; Ostendorf, 1990), kteří ve svých výzkumech potvrdili, že nejméně termínů se vztahuje k IV. faktoru a nejvíce k II.

Termíny každé z 10 tříd třídil dále do užších sémantických kategorií. Např. termíny pólu neuroticismus IV. faktoru třídil do 3 různých kategorií [Anxiety, Insecurity (nejistota), Self-Pity (sebesoucit)]; 12 kategorií vytvořil pro Disagreeableness (pól II. faktoru). Celkově vytvořil 75 kategorií střední úrovně a prověřil sémantické vztahy mezi termíny v každé ze 75 kategorií, kombinoval synonyma a získal 571 synonymických souborů. Toto třívrstevnaté hierarchické strukturování Normanovi dovolilo klasifikovat 1 431 adjektiv a 175 podstatných jmen do 25 slovních podskupin. 75 kategorií střední úrovně abstrakce v Normanově taxonomii je kompromis mezi relativně nediferencovanými 10 póly pětifaktorové struktury a souborem synonym. Heuristická užitečnost této klasifikace je nejlépe ilustrována na V. faktoru, který je různými autory různě interpretován (Culture, Intellect, Openness to experience). Normanova koncepce tohoto faktoru obsahuje následující střední úroveň kategorií (konvenčnost, zdvořilost, domýšlivost, zkušenost, zralost, moudrost, originalita, znalost, umění).

7. GOLDBERGOVY TAXONOMIE

Goldberg (1978) si stanovil za cíl prověřit Normanovu klasifikaci a k tomuto účelu zkonstruoval inventář 1 710 rysových termínů. Z Normanova seznamu 2 797 rysových termínů vyloučil podstatná jména (232) a adjektiva (250), jejichž obsah byl posuzovatelům nejasný, a 650 adjektiv, která byla posouzena jako slangová nebo byla pouze variacemi termínů již zahrnutých v seznamu. Rysové deskriptory doplnil o 44 termínů, které našel v seznamech Andersona (1968), Gougha a Heilbruna (1965). Mezi 1 710 rysovými adjektivy bylo 1 431, která Norman klasifikoval do 75 kategorií. Goldberg použil tyto termíny při sebeposouzení 187 vysokoškoláků a i přes odlišnost metody faktorové rotace a extrace obdržel kromě pětifaktorové struktury také sedmifaktorové řešení (podrobněji viz Čermák – Hřebíčková – Osecká, 1993; nepublikovaný rukopis).

Goldberg (1982) se pokusil sestavit jiný seznam, který by obsahoval běžně užívané rysové termíny. Použil Heritage Dictionary (1973) a zjistil, že v seznamu 1 710 rysových adjektiv je 531 adjektiv, která slovník z roku 1973 neobsahoval, a tyto termíny vyloučil. 1 179 rysových termínů redukoval dále na základě 7 kritérií (dvoznačnost, obtížnost, slangovost, vázanost na pohlaví atd.). Tímto způsobem redukoval seznam 1 710 adjektiv na 505. Seznam opět doplnil o 34 slov (dodal adjektiva v záporu, např. nemorální, a 24 termínů, které Norman klasifikoval do kategorie dočasných stavů). Výsledný seznam 566 rysových adjektiv použil pro sebeposouzení a posouzení blízkého přítele.

Goldberg si povšiml toho, že protikladné sémanticky podobné termíny (např. emocionální–neemocionální) sytí u Normana různé faktory, i když by bylo logičtější, aby sytily stejný faktor. Další taxonomii založil Goldberg na antonymických vztazích mezi termíny. K tomu, aby sémantické kategorie zkonstruoval co nejsystematičtěji, použil třídící algoritmus založený na Peabodyho schématu (1967, 1968, 1970), které vychází z bipolárních deskriptivních kontrastů (např. utrácet vs. šetřit peníze) a odlišné úrovně hodnocení pojmů (jejich desirabilitě). Na základě tohoto schématu se adjektiva třídí do čtveřic, např. šetrný, štědrý, lakomý, marnotratný. První dvě antonyma jsou sociálně žádoucí, druhá dvě sociálně nežádoucí. Goldberg použil toto schéma proto, aby mohl třídít termíny uvnitř kategorií a aby byl zohledněn nejenom deskriptivní kontrast, ale také hodnocení (tj. sociální desirabilita) každého termínu. Vytváření explicitně hodnotící taxonomie (Goldberg, 1982 s. 224) pokračovalo v 9 krocích. V prvních dvou krocích bylo 1566 Normanových termínů (adjektiva i podstatná jména)

zařazeno do 47 (později 45) kategorií, které byly konstruovány podle Peabodyho modelu. V další fázi použil Goldberg modifikovaný a rozšířený Normanův soubor (1 710 termínů, které byly klasifikovány do 45 kategorií). Termíny 45 kategorií zpracoval do škál a nechal skórovat 178 subjekty; výsledky faktorové analýzy vedly ke změnám v počáteční sémantické klasifikaci.

V jednom z dalších kroků se Goldberg zaměřil na menší počet termínů, které jsou srozumitelné vysokoškolsky vzdělaným, anglicky mluvícím respondentům. Provedl opět sémantické třídění a empirické hodnocení. V devátém kroku dospěl Goldberg k seznamu 893 adjektiv roztríděných do 42 kategorií. Mezi 42 kategoriemi jsou 4 (konzervatismus vs. progresivita, vědomosti a vzdělání vs. religiozita, feminita vs. maskulinita), které podle Goldberga „nejsou striktně osobnostními rysy.“

8. GOLDBERGOVA TAXONOMIE PODSTATNÝCH JMEN

V Allportově–Odbertově i v Normanově seznamu byla zařazena adjektiva i podstatná jména společně. Goldberg pracoval s osobnostně relevantními podstatnými jmény odděleně. Ze dvou slovníků vybral 1 947 podstatných jmen, z nichž 1 342 nejběžnějších klasifikoval do 50 kategorií. Z těchto kategorií bylo již 42 použito při klasifikaci adjektiv. 493 podstatných jmen nebylo možné zařadit do původních 42 kategorií, Goldberg proto přidal 7 nových kategorií – specifických pro podstatná jména. Goldberg (1982) uvádí tři nejdůležitější odlišnosti osobnostně relevantních podstatných jmen od jiných rysových deskriptorů. První odlišnost spočívá podle Goldberga v tom, že 1. osobnostně relevantních podstatných jmen je relativně málo; 2. mnoho podstatných jmen má negativní implikace a jsou často extrémně hodnotící; 3. mezi podstatnými jmény je více slangových a hovorových termínů, a proto jsou častěji užívána v hovorovém jazyce než v psaném projevu. Na základě těchto odlišností Goldberg hovoří o podřízeném postavení osobnostně relevantních podstatných jmen. S těmito názory polemizuje De Raad (1990) a naopak považuje podstatná jména za nejvýznamnější osobnostní deskriptory. Podstatná jména podle něj postihují substanci a substance má blíže k bytí než akce (činnost) nebo kvalita (De Raad, 1990, s. 132). Podstatná jména, jak dále uvádí De Raad, jsou citlivější než ostatní slovní druhy na módní vlivy, jsou častěji součástí slovníku uvnitř skupin.

9. HOLANDSKÁ TAXONOMIE

Taxonomické výzkumy mají tradici také v Holandsku. Výzkum osobnostně relevantních adjektiv zahájili W. Hofstee a F. Brokken (1978). Holanští autoři usilovali především o objektivizaci výběru osobnostně relevantních termínů a zobecnitelnost výsledné struktury, kterou zajišťovali prostřednictvím hodnocení většího počtu posuzovatelů.

Výběr termínů ze slovníků provedli nezávisle dva psychologové, jejichž úkolem bylo vypsát ze slovníků všechna adjektiva, kromě těch, které nelze použít pro popis osoby. Seznam tvořilo 8 690 adjektiv. Jiný tým měl za úkol ze seznamu vyloučit nesrozumitelné, žargonové, metaforické, čistě hodnotící, anatomické, lékařské termíny a termíny sloužící k popisu dočasných stavů (tato kritéria jsou inspirována Normanem). 4 posuzovatelé na základě těchto kritérií vyloučili 2 635 adjektiv. Adjektiva (6 055) byla dále klasifikována do dvou kategorií – adjektiva popisující osobu a adjektiva nepopisující osobu. K odlišení adjektiv popisujících osobu od ostatních adjektiv byla vyvinuta dvě heuristická kritéria. Posuzovatelé (10 studentů psychologie a 8 studentů holandštiny) vybírali jako osobnostně relevantní jen ta adjektiva, která je možno dosadit do věty: „on, ona, ono je od přirozenosti.....“. Do této věty si taxonomové vždy dosadili příslušné adjektivum. Ukázalo se, že kritérium upřednostňuje

rysová adjektiva a že ze seznamu bylo vyloučeno i mnoho běžně užívaných adjektiv sloužících k sebepopisu i popisu ostatních. Validitu „přirozeného“ kritéria Holandani prověřovali tak, že zformulovali jiné kritérium: „co je za osobu pan, paní X?“. Podle „osobního“ kritéria provedlo klasifikaci 25 studentů psychologie. Korelace mezi adjektivy vybranými na základě „přirozeného“ a „osobního“ kritéria byla 0.90 a dokazuje validitu těchto dvou operacionalizací. Na základě „osobního“ kritéria bylo vybráno více adjektiv, která referují o vlivu osoby na jiné, sociálním hodnocení a zevnějšku (tj. charakteristiky, které první taxonomové neklasifikovali jako stabilní rysy), než na základě „přirozeného“ kritéria, kdy byla jako osobnostně relevantní klasifikována častěji adjektiva jako např. egocentrický, rigidní – tj. ta, která popisují rysy.

Ve třetí studii měli posuzovatelé za úkol zhodnotit každý termín jako deskriptor „základních“ charakteristik osobnosti. Jestliže lidé pokládají častěji rysy za „základnější“ charakteristiky osobnosti než sociální vlivy a zevnějšek, pak by klasifikace na základě „přirozeného“ kritéria měla korelovat těsněji s hodnocením „základních“ charakteristik než klasifikace provedená na základě „osobního“ kritéria. Ve skutečnosti se tento předpoklad potvrdil. Výsledky také potvrzují platnost Normanova (1967) předpokladu eliminovat ze „základního“ souboru rysů čistě hodnotící termíny, termíny popisující zevnějšek člověka a jeho sociální vlivy.

Brokken (1978) maximalizoval reliabilitu kombinací obou kritérií a jeho výsledný soubor obsahuje 1 203 adjektiv. De Raad a kol. (1988) ve studii porovnávající faktorovou strukturu, získanou při sebeposouzení přítele na škálách s přídatnými jmény a slovesy, použil pro výběr adjektiv přísnější kritérium. Z Brokkenova seznamu (1978) vybral 747 adjektiv, která dvě třetiny probandů vybrala jako vhodná pro popis osobnosti. Ve studii z roku 1992 DeRaad počet adjektiv dále redukoval na 567.

10. HOLANDSKÁ TAXONOMIE PODSTATNÝCH JMEN

De Raad (1990) začal pracovat s 80 838 podstatnými jmény, která získal z počítačové databáze lexikálních informací.

Reprezentativní seznam osobnostně relevantních podstatných jmen sestavil na základě čtyř kroků. V prvním kroku dva posuzovatelé – studenti psychologie, vybírali ze seznamu podstatná jména, která lze použít k popisu osoby, a třetí – psycholog, pečlivě prohlížel výsledky prvních dvou a prováděl korekci. V seznamu byla ponechána jen podstatná jména v mužském rodě. V prvním kroku se seznam 80 838 podstatných jmen zredukoval na 8 450 podstatných jmen, která byla hodnocena jako osobnostně relevantní.

V druhém kroku De Raad zvolil dvě skupiny posuzovatelů, tři holandské studenty psychologie a jednoho belgického studenta psychologie. Úkolem posuzovatelů bylo na 5 bodové škále označit, které z 8 450 podstatných jmen je použitelné pro „popis, charakterizování, znázornění osoby“. (0– neznám toto slovo, 1– není používané jako osobnostní deskriptor, 2– pravděpodobně vyloučit, 3– pravděpodobně zachovat, 4– reálně použitelné jako osobnostní deskriptor, zachovat slovo). Podstatná jména s celkovým skórem $N=4$ byla v seznamu ponechána (3 241) a pracovalo se s nimi v dalším kroku.

Třetí krok spočíval v dvou paralelních procedurách. Potřebný počet holandských posuzovatelů byl odvozen podle Spearman – Brownova vzorce. 7 nových holandských posuzovatelů hodnotilo seznam 3 241 podstatných jmen podle instrukce z druhého kroku. Tři belgičtí posuzovatelé postupovali stejným způsobem. Holandská skupina na základě této instrukce vybrala 1 334 osobnostně relevantních podstatných jmen a belgická skupina 885 podstatných jmen.

Výsledný seznam osobnostně relevantních podstatných jmen byl konstruován ve čtvrtém kroku, kdy byl porovnán holandský a belgický seznam. Ze 785 podstatných

jmen, která byla zastoupena v obou seznamech, bylo vyloučeno 30 sexuálně specifických termínů, takže výsledný seznam holandských osobnostně relevantních podstatných jmen obsahuje 755 deskriptorů.

11. HOLANDSKÁ TAXONOMIE SLOVES

Slovesa jsou podle holandských autorů teoreticky použitelná jako most mezi jazykem rysů a jazykem činů (De Raad a kol. 1988 s. 81). Pro porovnání osobnostně relevantních adjektiv s osobnostně relevantními slovesy bylo nezbytné nejdříve vytvořit reprezentativní seznam osobnostně relevantních sloves. De Raad a jeho spolupracovníci (1988) vybírali osobnostně relevantní slovesa z holandsko-anglického slovníku. Postup probíhal následujícími kroky.

Čtyři posuzovatelé pečlivě přečetli celý slovník a vypsali termíny, které byly podle jejich názoru vhodné pro popis osobnosti, a hodnotili slovesa na tříbodové škále (sloveso není osobnostně relevantní (1); pochybuji o tom, že sloveso je osobnostně relevantní (2); sloveso je osobnostně relevantní (3)). Z 15 000 sloves ve slovníku bylo 1 557 alespoň jedním posuzovatelem hodnoceno jako osobnostně relevantní (3), nebo byla vyjádřena pochybnost o jeho osobnostní relevanci (2).

Počet posuzovatelů pro druhý krok byl opět odvozen na základě Sperman – Brownova vzorce. 22 posuzovatelů obdrželo podrobnější instrukci – větu, do které dosazovali každé z 1 557 sloves, a na 4 bodové škále hodnotili, jak se sloveso „nehodí“ (1) – „hodí“ (4) do věty: „Jestliže někdo (sloveso) více než jiní, pak jeho chování charakterizuje jeho (její) osobnost“. Podle tohoto selekčního kritéria 22 posuzovatelů vybralo 534 osobnostně relevantních sloves.

12. NĚMECKÁ TAXONOMIE

První výzkum osobnostních deskriptorů v němčině provedla Baumgartenová již v roce 1933 a podnítila k následování Allporta a Odberta. Německý tým začal v osmdesátých letech pracovat na sestavení seznamu německých osobnostních deskriptorů, který je nezbytným předpokladem pro stanovení dimenzí osobnostní deskripce.

Podle instrukce inspirované Allportem a Odbertem (1936) vypisovali dva posuzovatelé samostatně ze slovníku slova, která lze použít k tomu, aby se chování jednoho člověka odlišilo od chování jiného člověka. Do seznamu osobnostně relevantních slov byla zahrnuta adjektiva (cynický), atributivní podstatná jména (cynismus) a typová podstatná jména (cynik). Posuzovatelům byla předem zadána také kritéria. Do seznamu nebyla zahrnuta slova, která charakterizují chování a reakce společné všem lidem (živý, dýchající); slova, která označují geografický původ, národnost, povolání. Z holandského taxonomického projektu převzali Němci heuristické věty, které napomáhaly posuzovatelům při výběru slov do jednotlivých slovních tříd. Pro každou slovní třídu měli posuzovatelé k dispozici dvě věty, do kterých za „X“ dosazovali osobnostně relevantní slova. Např. pro přídavná jména „Jak X vlastně jsem?“ (např. cynický), pro atributivní podstatná jména „Karlův X je pozoruhodný“ (např. cynismus), pro typová podstatná jména „Může člověk o něm (nebo o ní) říci – to je ale X“ (např. cynik). Posuzovatelé na třístupňové škále zaznamenávali, zda je jim jasný význam slova. Do seznamu byla zahrnuta všechna slova, která byla vybrána alespoň jedním posuzovatelem. Seznam byl porovnán se seznamem Baumgartenové (1933), německým překladem seznamu adjektiv (Gough a Heilbrun; 1956) a dalšími psychologickými metodikami, které obsahují osobnostní deskriptory, a rozšířen o další termíny, které neobsahoval Wahrungův slovník. Do seznamu byla dodána také participia a některé nové složeniny. Seznam německých osobnostních deskriptorů zahrnuje

5 101 adjektiv, 3 607 atributivních podstatných jmen a 2 212 typových podstatných jmen.

V další fázi provedlo 10 posuzovatelů klasifikaci osobnostně relevantních adjektiv do 5 kategorií, z nichž každá obsahovala 2–4 podkategorie (celkově 13 podkategorií). Vývoj německého klasifikačního systému byl inspirován Normanovými (1967) a Wiginsovými (1979) kategoriemi, Guilfordovým hvězdicovým modelem, taxonomií Fiskeové & Coxe (1979) sestavené podle volného popisu osoby a obsahovou analýzou položek osobnostních dotazníků, kterou provedl Angleitner a kol. (1986). Klasifikační systém obsahuje následující kategorie: dispozice (1), prožívání, chování, stavy, mody a aktivity (2), sociální aspekty individua (3), charakteristiky zevnějšku (4) a neobvyklé termíny (5). Kategorie dispozice obsahuje např. dvě subkategorie (–1a temperamentové a charakterové rysy a 1b – schopnost, talent a jejich absence). Druhá kategorie obsahuje 3 subkategorie (2a– emoce, mody a kognice, 2b–fyzické stavy, 2c–pozorovatelné aktivity). Sociální aspekty individua jsou rozděleny do čtyř subkategorií (3a–role a vztahy, 3b– sociální vlivy, 3c–přímé hodnocení, 3d–postoje a světový názor). Charakteristiky zevnějšku přiřazovali taxonomisté do dvou subkategorií (4a– anatomie, konstituce, morfologie, 4b–zjev a vzhled). Do páté kategorie byly zařazovány kontextově specifické a odborné termíny –5a, metaforické či nepoužívané termíny do kategorie 5b.

Každý taxonom obdržel důkladné instrukce obsahující definici každé kategorie, její vymezení vůči ostatním kategoriím a příklady. Úkolem taxonomů bylo ke každému termínu napsat synonymum či krátkou definici, na třístupňové škále posoudit obeznámenost s termínem, posoudit jeho osobnostní relevanci a slovo zařadit. Výzkum prověřil reliabilitu úsudku mezi jednotlivými posuzovateli, časovou stabilitu úsudku (100 retestových adjektiv bylo posuzovatelům znovu předloženo po uplynutí dvou let) a stanovení korelace expertního posouzení 140 termínů s klasifikací taxonomů. Výsledky těchto statistických metod prověřily validitu stanoveného kategoriálního systému, který byl použit také v jiných jazycích (Forzi a kol., 1990; Szirmák, 1992; Szarota, 1993).

13. RUSKÝ TAXONOMICKY ORIENTOVANÝ VÝZKUM

Ruskou variantu Allportova a Odbertova seznamu vypracoval v roce 1977 Platonov. Jeho seznam obsahuje 1 500 osobnostně relevantních substantiv a adjektiv. Šmeljev a Pochilko (1985; podle Šmeljeva, 1993) vytvořili z abstraktních substantiv (skromnost) příslušná adjektiva (skromný) a vyloučili všechny termíny, která se vztahují k dočasným stavům a módům. Přidali 582 atributivních substantiv, která publikoval Chmelko (1981, podle Šmeljeva, 1993) a některá typová substantiva. První inventář ruských osobnostně relevantních termínů obsahoval 1 530 termínů, které byly dvěma posuzovateli roztrženy do 300 synonymických souborů a dále do 60 trsů.

Šmeljev, Pochilko, Kozlovskaja (1980; podle Šmeljeva 1993) sestavili nový seznam osobnostně relevantních slov. Šest učitelů ruštiny a čtyři psychologové vypisovali termíny popisující rysy z nejpobulárnějšího ruského slovníku (Ožegov, 1980). Do seznamu obsahujícího 1 650 rysů byly zahrnuty jen ty, které byly uvedeny všemi 10 posuzovateli. V další fázi použil Šmeljev a Kozlovskaja (1982; podle Šmeljeva 1993) ortografický slovník (1970) a sestavili seznam 2 090 termínů, z nichž 1 424 (68 %) tvoří adjektiva a 666 (32 %) substantiva.

14. ČESKÁ TAXONOMIE

Hřebíčková (1993, nepublikovaný rukopis) se inspirovala německou a holandskou taxonomií. Z osmidílného Slovníku spisovné češtiny (Academia, 1989) vypsala 4

typy osobnostně relevantních slov (adjektiva, typová substantiva, atributivní substantiva, slovesa – celkem přibližně 13 600 osobnostně relevantních termínů). Těto problematice bude věnována samostatná studie.

Konstrukce taxonomie je nezbytným předpokladem pro další fázi psycholingvisticky orientovaného výzkumu – stanovení struktury osobnosti. V této studii jsme se omežili na historický přehled postupů, podle nichž jednotliví autoři (Allport a Odbert, Cattell, Norman, Goldberg atd.) vybírali ze slovníků osobnostně relevantní lexikum, jakým způsobem a podle jakých kritérií vybrané osobnostně relevantní termíny redukovali. Na tuto studii navážeme teoretickým přehledem výzkumů, které z reprezentativního souboru osobnostně relevantního lexika (nejčastěji rysových adjektiv) vyvozují strukturu osobnosti.

LITERATURA

- Allport, G. W.: *Personality: A psychological interpretation*. New York, Holt 1937.
- Allport, G. W. – Odbert, H. S.: *Trait-names: A psycho-lexical study*. *Psychological Monographs*, 47, 1936, č. 211, s. 1–38.
- Anderson, N. H.: *Likableness ratings of 555 personality-trait words*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 9, 1968, s. 272–279.
- Angleitner, A. – John, O. P. – Ostendorf, F.: *A Taxonomy of German Personality Descriptive Terms (v tisku)*. *ne publikováno*.
- Angleitner, A. – John, O. P. – Löhr, F. J.: *It's what you ask and how you ask it: An itemmetric analysis of personality questionnaires*. In: Angleitner, A. – Wiggins, J. S. (Eds.), *Personality Assessment via Questionnaires: Current Issues in Theory and Measurement*. Heidelberg, Springer Verlag 1986, s. 61–108.
- Baumgarten, F.: *Die Charaktereigenschaften*. In: Baumgarten, F. (Ed.), *Beiträge zur Charakter- und Persönlichkeitsforschung*. (Nr. 1). Bern, A. Francke 1933.
- Borgatta, E. F.: *The structure of personality characteristics*. *Behavioral Science*, 9, 1964, s. 8–17.
- Botwin, M. D. – Buss, D. M.: *Structure of act-report data: Is the Five-Factor model of personality recaptured?* *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 1989, č. 6, s. 988–1001.
- Brokken, F. B.: *The language of personality*. [Doktorská disertace.] Rijksuniversiteit Groningen, Groningen 1978.
- Cattell, R. B.: *The description of personality, II. Basic traits resolved into clusters*. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 38, 1943a, s. 476–507.
- Cattell, R. B.: *The description of personality, I. Foundations of trait measurement*. *Psychological Review*, 50, 1943b, s. 559–594.
- Cattell, R. B.: *The principal trait clusters for describing personality*. *Psychological Bulletin*, 42, 1945, č. 3, s. 129–161.
- Cattell, R. B.: *Description and measurement of personality*. New York, World Book 1946.
- Conley, J. J.: *Longitudinal stability of personality traits: A multitrait-multimethod-multioccasion analysis*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 1985, s. 1266–1282.
- Čermák, I. – Hřebíčková, M. – Osecká, L.: *Struktura osobnosti založená na analýze lexika – „Big Five“ hnutí a jeho souvislosti*. (Ne publikovaný rukopis, 1993).
- De Raad, B. – Mulder, E. – Kloosterman, K. – Hofstee, W. K. B.: *Personality-descriptive verbs*. *European Journal of Personality*, Vol. 2, 1988, s. 81–96.
- De Raad, B. – Hoskens, M.: *Personality-descriptive nouns*. *European Journal of Personality*, Vol. 4, 1990, s. 131–146.
- De Raad, B.: *The replicability of big five personality dimensions in three word-classes of the Dutch language*. *European Journal of Personality*, Vol. 6, 1992, s. 15–29.
- De Raad, B. – Hendriks, A. A. J. – Hofstee, W. K. B.: *Towards a refined structure of personality traits*. *European Journal of Personality*, Vol. 6, 1992, s. 301–319.
- Digman, J. M. – Takemoto-Chock, N. K.: *Factors in the natural language of personality: Re-analysis, comparison, and interpretation of six major studies*. *Multivariate Behavioral Research*, 16, 1981, s. 149–170.
- Digman, M. J. – Inouye, J.: *Further specification of five robust factors of personality*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 1986, č. 1, s. 116–123.
- Fiske, D. W.: *Consistency of the factorial structures of personality ratings from different sources*. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 44, 1949, s. 329–344.
- Fiske, S. T. – Cox, M. G.: *Person concepts: The effects of target familiarity and descriptive purpose on the process of describing others*. *Journal of Personality*, 47, 1979, s. 136–161.

- Forzi, M. – Arcuri, L. – Fontana, R. M. – Di Blas, L. – Tortul, M.: Towards a taxonomy of Italian personality-descriptive terms. Fifth EAPP Conference, Roma, 1990.
- Galton, D. F.: Measurement of character. *Fortnightly Review*, 42, 1884.
- Goldberg, L. R.: Language and personality: Developing a taxonomy of personality-descriptive terms. A progress report and research proposal. University of Oregon and Institute for Measurement of Personality., 1978.
- Goldberg, L. R.: Language and individual differences: The search for universals in personality lexicons. In: Wheeler, L. (Ed.), *Review of Personality and Social Psychology*. Vol. 2, Beverly Hills, Sage 1981, s. 141–165.
- Goldberg, L. R.: From ace to zombie: Some explorations in the language of personality. In: Spielberger, C. D. – Butcher, J. N. (Eds.), *Advances in Personality Assessment* (Vol. 1), Hillsdale, NJ, Erlbaum 1982, s. 203–234.
- Goldberg, L. R.: An alternative „Description of personality“: The Big Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1990, s. 1216–1229.
- Gough, H. G. – Heilbrun, A. B.: *The Adjective Check List Manual*. Palo Alto. Consulting Psychologists Press 1965.
- Hřebíčková, M.: Osobnostní deskriptory v češtině: srovnání jednotlivých typů osobnostních deskriptorů a transkulturní srovnání s dalšími jazyky. Olomoucké Psychologické dny. Olomouc 8.7.–9.7.1993, FF UP Olomouc.
- John, O. – Goldberg, L. R. – Angleitner, A.: Better than the alphabet: Taxonomies of personality-descriptive terms in English, Dutch and German. In: Bonarius, H. – Van Heck, G. – Smid, N. (Eds.), *Personality psychology in Europe: Theoretical and empirical developments*. Vol. 1, Lisse, Swets and Zeitlinger 1984, s. 83–100.
- John, O. – Angleitner, A. – Ostendorf, F.: The lexical approach to personality: A historical review of trait taxonomic research. *European Journal of Personality*, Vol. 2, 1988, s. 171–203.
- Kenerick, D. T. – Funder, D. C.: The person-situation debate: Do personality traits really exist? In: Derlega, V. J. – Winstead, B. A. – Jones, W. H. (Eds.), *Personality: contemporary theory and research*. Chicago, Nelson-hall publisher 1991, s. 150–174.
- Klages, L.: *The science of character*. London, Allen & Unwin 1926.
- McCrae, R. R. – Costa, P. T.: Updating Norman's „adequate taxonomy“: Intelligence and personality dimensions in natural language and in questionnaires. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 1985, č. 3, s. 710–721.
- Norman, W. T.: Toward an adequate taxonomy of personality attributes: Replicated factor structure in peer nomination personality ratings. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 1963, s. 574–583.
- Norman, W. T.: *2 800 Personality Trait Descriptors: Normative Operating Characteristic for a University Population*. Department of Psychology, University of Michigan, 1967.
- Ostendorf, F.: *Sprache und Persönlichkeitsstruktur: Zur Validität des Fünf-Faktoren-Modells der Persönlichkeit*. Regensburg, S. Roderer Verlag 1990.
- Peabody, D.: Trait inferences: Evaluative and descriptive aspects. *Journal of Personality and Social Psychology Monographs*, 7, 1967, (Whole No. 644).
- Peabody, D.: Group judgments in the Philippines: Evaluative and descriptive aspects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 10, 1968, s. 290–300.
- Peabody, D.: Evaluative and descriptive aspects in personality perception: A reappraisal. *Journal of Personality and Social Psychology*, 16, 1970, s. 639–646.
- Peabody, D. – Goldberg, L. R.: Variance and invariance in personality structures: Determinants of factors derived from trait adjectives. Oregon Research Institute, Eugene 1987.
- Szaróta, P.: A polish taxonomy of personality-relevant adjectives and the validity of the five factor model of personality. (Nepublikovaný rukopis, 1993).
- Szirmák, S.: Constructing the list of Hungarian personality descriptive terms. Sixth EAPP Conference. Groningen, The Netherlands 1992, EAPP.
- Šmeljev, A. G. – Pochil'ko, V. I.: A taxonomy-oriented study of Russian personality-trait names. *European Journal of Personality*, Vol. 7, 1993, s. 1–17.
- Tupes, E. C. – Christal, R. E.: Recurrent personality factors based on trait ratings (USAF ADS Tech. Rep. No. 61–97). Lackland Air Force Base, 1961.
- Wiggins, J. S.: A psychological taxonomy of trait-descriptive terms: The interpersonal domain. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1979, s. 395–412.

SOUHRN

Autorka se v přehledové studii zabývá teoretickými předpoklady psycholingvistického zkoumání osobnosti i jeho omezení a různými přístupy k vytváření taxonomií deskriptorů osobnosti.

Nejnámějšímu seznamu osobnostně relevantních termínů podle předem zvolených kritérií, který vytvořili Allport a Odbert, předcházely pokusy o výběr osobnostních deskriptorů v němčině a angličtině.

Cattell navázal na předchozí výzkumy a pomocí klastrové analýzy identifikoval nejobecnější dimenze osobnosti zakotvené v jazyce.

Cattellovy výzkumy inspirovaly celou řadu dalších badatelů, kteří na základě jím vytřídných proměnných dospěli k odlišnému faktorovému řešení. Ačkoliv se o počtu a interpretaci jednotlivých faktorů diskutuje, většina autorů se shoduje v tom, že na základě analýzy lexika lze identifikovat pět faktorů – Extraversion, Agreeableness, Conscientiousness, Emotional Stability a Intellect, popřípadě Culture.

Snaha ověřit platnost pětifaktorové struktury osobnosti na proměnných vybraných nezávisle na Cattellovi podnítila Normana k sestavení nového taxonomického systému. Taxonomii v angličtině rozvíjel také Goldberg, který provedl

klasifikaci nejen osobnostně relevantních přídavných jmen, ale také podstatných jmen.

Taxonomie osobnostních deskriptorů v holandštině byla již provedena na přídavných a podstatných jménech a na slovesech. Nejdůležitěji propracovaný je německý taxonomický systém, který využili také taxonomové jinak mluvící (italština, polština, maďarština, čeština).

Závěrečné kapitoly pojednávají o ruském taxonomicky orientovaném výzkumu a stručně také o české taxonomii.

Taxonomie osobnostních deskriptorů je prvním krokem k porozumění vlastnostem osobnosti, které jsou zakódovány v jazyce a způsobu, jakým jsou tyto vlastnosti strukturovány.